
УДК 323.1

Асланов С. А.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського національного університету

ВИТОКИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ПОЛІТИЧНИХ ТРАКТАТАХ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Аналізуються витоки етнополітичної стабільності в політичних трактатах Стародавнього Китаю. Філософсько-політичні течії цієї доби звеличували порядок та стабільність як головні політичні цінності, засуджуючи нестабільність та спроби дестабілізації. Незважаючи на те, що мислителі Стародавнього Китаю не вживали поняття «етнополітична стабільність», вони осмислювали, аналізувати різні виміри нестабільності, її руйнівні наслідки для держав і пропонували власні проекти побудови стабільної держави.

Ключові слова: етнополітична стабільність, політична стабільність, держава.

Сучасні етнополітологи переконані, що самозбереження розвиток етнополітичних систем (етносів, держав) неможливі без забезпечення стабільності. Для більш глибокого, детального вивчення явища етнополітичної стабільності, його ознак, особливостей, властивостей, функцій та характеристик, необхідно дослідити еволюцію поняття стабільності і її етнічних аспектів у політичній думці загалом. У працях стародавніх мислителів знаходимо чимало згадок, які вказують на те, що без стабільності не мислили розвитку тогочасних етнополітичних систем (царств, імперій) ще в стародавні часи. Перші ідеї про форми організованого державного існування і їх стабільного розвитку з'явилися у країнах Стародавнього Сходу ще до н. е. Однак перехід від релігійно-міфологічних уявлень до раціонального сприйняття політичної реальності починає простежуватися в XI—V ст. до н. е. у Стародавньому Китаї у вченнях Конфуція, Шан Ян, Лао Цзи, Мо Цзи. У працях цих мислителів знаходимо витоки політичної стабільності, обґрунтування необхідності її підтримання для забезпечення процвітання держави.

Що ж стосується стабільності безпосередньо як етнополітичної категорії, сумнівів щодо стародавності цього поняття у українських дослідників не виникає. Зокрема, О. Картунов, характеризуючи добу цього періоду стверджує, що саме тоді зародилися етнополітичні ідеї, які з часом стали визначальними для розвитку людської цивілізації (незалежності й вільного розвитку народів, боротьби проти поневолення, визиску та гноблення). В так звані передісторичні часи до н. е. представники влади вже починають займатись питаннями етнополітики, здійснюючи пошук методів і засобів збереження своїх величезних імперій шляхом протиставлення народів, їх насильницької асиміляції і переселення, а також підкupu місцевих еліт, їх залучення до управління. Дослідник переконаний, що саме в цю епоху «з'явилися і деякі думки, котрі через тисячоліття увійдуть до теоретичної бази етноконфліктології» [1, с. 61]. Особливо це стосується загарбницьких війн, за допомогою яких створювались тогочасні імперії. О. Картунов переконаний, що це були перші міжетнічні війни, які супроводжувались геноцидом і етноцидом, тобто знищенням цілих племен та народів. Саме ці фактори були чинниками порушення етнополітичної стабільності стародавнього світу, тому не могли не привернути увагу мислителів.

Ці події, їх дестабілізаційна або стабілізаційна роль у розвитку людства осмислювалася філософами розвинених на той момент цивілізацій. Найпомітнішу роль у формуванні політичної думки Китаю відіграло вчення Конфуція (551–479 рр. до н. е.), що було викладене у трактаті «Судження і бесіди» (транслітер.: Лунь Юй, оригін.: 論語; спрощ.: 论语) його учнями і згодом отримало назву конфуціанства. Сучасний аналіз його положень свідчить, що суспільно-політична стабільність є однією з головних підвалин учення. Конфуцій пропонує патріархальну концепцію держави, що дозволяє характеризувати її з позицій сучасної політичної науки як збалансовану політичну систему патріархального гатунку. Концепція Конфуція базується на засадах правильного державного управління, яке гарантує стабільність та процвітання державі. Вона містить конкретні поради правителям щодо підтримки довіри народу, мистецтва комунікації, обґрунтовує основні принципи управління суспільством, забезпечення всезагального добробуту [2].

Держава постає збільшеною моделлю великої родини, де влада імператора є чимось на зразок влади батька. Правитель має бути втіленням усіх чеснот: мудрості, освіченості, знання ритуалу, культури, демонструвати вірність і відданість, повагу до старших, любов до людей і сумлінність, завжди дотримуватися справедливості, істини,

вірного шляху. Відносини правителя і підданих схожі на відносини у родині, в якій батьки піклуються про дітей. Головним завданням правителя є турбота про підданих. Влада правителя має божественне походження, він є «сином неба», але її божественність є чинною доти, доки він дотримуються вищезгаданих принципів і править державою розумно [3, с. 210]. Поділяючи населення на правителів та тих, ким управляють, Конфуцій підкреслював, що головним фактором стабільності держави—є довіра народу. Влада, якій не довіряє народ, приречена на дистанціювання від нього, а отже, на неефективність управління. Неминучими негативними наслідками такого неефективного управління стають регрес та дестабілізація в суспільстві. Таким чином у конфуціанстві знаходимо умови формування і підтримання соціально-політичної стабільності у державі.

Конфуцій був прихильником ненасильницьких методів правління, відданості правителю, який є апіорі вважався мудрішим. Ідеальною формою правління у конфуціанстві виступала аристократія, представники якої характеризувалися знаннями, мудрістю та добродієністю. Соціально-політична ієрархія була побудована за принципом нерівності людей: «темні люди» (простолюдни) повинні підпорядковуватися мудрим правителям. Аналізуючи постулати вчення Конфуція, помічаємо, що стабільність правління, досягнення внутрішнього миру, балансу між правителем та іншими сегментами суспільства відіграють головну роль у його вченні. Конфуцій заперечував бунти, війни, завойовницькі походи, боротьбу за владу. Тобто усі ті інструменти політичної боротьби, що можуть дестабілізувати запропоновану ним політичну систему. Зауважимо, що нами використовується сучасне наукове прочитання положень конфуціанства. Конфуцій вважав війну одним з проклять людства: «Вирішувати політичні суперечки між державами вдаючись до збройного нападу—все одно, що примусити усіх людей Піднебесної пити однакові ліки від усіх хвороб» [2].

Як слушно помічає Л. Переломов, авторитетний перекладач та експерт зі Стародавнього Китаю, успіх конфуціанських ідей в практиці державного управління, куди вони були згодом імплементовані, був продиктований тим, що Конфуцію у своєму вченні вдалося відобразити традиційні особливості менталітету китайської нації, підкреслити ті моменти, які сприяли стабільному гармонійному розвитку і особистості, і держави [4, с. 115]. Саме конфуціанська теорія управління дозволила подолати головні суперечності, які загрожували стабільності суспільства. Адже після того, як конфуціанство перетворилося на державну ідеологію у II ст. до н. е., в Стародавньому Китаї було запроваджено систему

іспитів для чиновників, яка дозволяла здійснювати відбір владної еліти, виходячи з інтелектуальних здібностей претендентів, а не походження. Конфуціанська система іспитів давала можливість людині будь-якого статку і соціального походження досягти високого становища в системі державного управління, якщо вона демонструвала відповідні здібності.

Це забезпечувало суспільну стабільність Стародавнього Китаю, нехарактерну для інших цивілізацій, які на той час роздирали соціальні суперечності, міжусобиці та війни. Адже суспільству, що базується на засадах конфуціанства, не притаманне протистояння інтелектуалів та влади, оскільки вони інтегрувалися у владу через систему іспитів. Тогочасна інтелігенція була залучена до системи державного управління і спрямовувала свої зусилля на збереження державної системи та підтримку її у стабільному стані. І, на відміну від Європи, не брала участі в її дестабілізації, критиці. Саме тому на територіях поширення конфуціанства (в Китаї, Південній Кореї, Японії) статус інтелігенції, науковців дуже високий і дотепер—вони залучаються до державного управління, вирішення проблем держави, тому легітимність дій влади, що спирається на інтелектуальний потенціал, не ставиться під сумнів громадською думкою. Вплив конфуціанства на підтримання політичної, соціальної стабільності в державах Азії навіть зараз дуже великий.

Для розуміння значення стабільності необхідно звернутися до розуміння п'яти чеснот, на яких базується вчення Конфуція: гуманність «жень» (仁), ритуал «лі» (禮\礼), мудрість «чжи» (智), справедливість «ї» (義\义), вірність «сін» (信). З точки зору дотримання стабільності найцікавішим є принцип «жень» (仁), що традиційно перекладають у західних джерелах як гуманність, що на думку китайських фахівців не зовсім достовірно. Адже «жень» (仁) передбачає відмову від багатьох прав та привілеїв особи, деіндивідуалізацію задля дотримання стабільності в суспільстві [4, с. 117]. Ця чеснота виключає індивідуалістичні, егоїстичні прагнення особистості, які можуть завдати шкоду чинному порядку, стабільності у суспільстві та державі, натомість наголошує на соціальній значущості людини як елемента цілого—суспільства, яка проявляється у взаємодії з іншими людьми. Стримане консервативне ставлення до традицій, упереджене ставлення до новацій та експериментів, подолання протиставлення індивідуального та суспільного гарантує єдність, гармонійний розвиток держави та суспільства.

Дослідники китайської філософської та політичної думки помітили важливу особливість: суть принципу «жень» (仁) полягає у досягненні

гармонійної єдності всіх суперечностей, які можуть становити загрозу для суспільства. Конфуцій розкриває зміст цієї чесноти через поняття «золотої середини», що покликана знайти компроміс між двома протилежними полюсами, сформувати єдність протилежностей. Таким чином «золота середина» конфуціанського вчення характерна для всіх проявів принципу «жень» (仁), саме вона дозволяє цій релігійно-філософсько-політичній системі виконувати стабілізаційну ролі в усіх сферах суспільного життя [5]. В такий спосіб до гармонійної єдності (балансу, стабільності) зводяться індивідуальні та суспільні інтереси, сім'я і держава, методи примусу та заохочення в управлінні, теорія і практика, мир та конфлікти.

Західні дослідники вважають, що основними цілями конфуціанства є досягнення справедливого урядування та стабільного суспільства. На думку К. О'Доног, стабільне суспільство постає тоді, коли його члени перебувають у злагоді з собою і один з одним. Дослідниця звертає увагу на те, що баланс суспільства в першу чергу залежить від п'яти видів відносин, які поціновував Конфуцій (чеснот) [5]. Ці відносини симбіотичні, що означає залежність обох сторін соціальної взаємодії один від одного. Коли обидві сторони суспільних відносин виконують свої обов'язки, суспільство і держава стабільні. Якщо члени суспільства живуть у мирі, справедливо управляються державою, почувуються щасливо, то стабільне суспільство вважається сформованим, таким, що відбулося. Важливим фактором є також правильне позитивне сприйняття свого становища в суспільстві людьми, що залежить від політики держави. В такому випадку члени суспільства не схильні до дестабілізаційних проявів, заколотів. Потреби конфуціанського суспільства стоять вище індивідуальних бажань. Таке суспільство буде стабільним, якщо всі позитивно сприйматимуть своє соціальне становище в ньому, поважатимуть конфуціанські цінності, чинитимуть морально без винагороди чи покарання, тиску чи примусу.

На засадах підтримання, збереження стабільності як головної умови гармонійного існування і розвитку держави базуються також вчення Шан Ян, Лао Цзи, Мо Цзи. Шан Ян (390–338 р. до н. е.) був засновником течії легізму, яка нещадно критикувала конфуціанство, що не завадило їй вдатися до пошуку власних механізмів підтримання стабільності в державі та суспільстві. Трактат «Книга правителя області Шан» (трансл.: Шан Цзюнь Шу), фактично, пропагує деспотію як найкращу форму правління. Абсолютна монархія має боротися з розбещеністю народу, встановлювати єдині еталони в думках і діях усіх громадян.

Легісти виступали за посилення чиновницького та карального апарату, запровадження жорстких норм, що регламентують усі сфери життя і виконання яких забезпечується загрозою покарання. Шан Ян, проводячи низку реформ, практикував побудову держави у вигляді абсолютної жорстко централізованої інституції, яка застосовує право і закон для примусу народу до послуху.

Головними рисами закону проголошувалось — верховенство, універсальність, жорстокість, обов'язковість для всіх [6, с. 210]. Будь-яке прагнення особи до самостійності, творчості жорстко каралося, поширення освіти згубувалося. Легізм став ідеологічною основою кількох деспотичних імператорських режимів. Політична стабільність у таких деспотичних суспільствах забезпечувалася механізмами жорсткого покарання та примусу та ґрунтувалася на необмеженій владі імператора. На відміну від конфуціанства стримувати внутрішнє невдоволення в таких суспільства була покликана війна. Шан Ян, що обіймав посаду першого радника при імператорі Цин (361–338 рр. до н. е.), вважав війну одним з найважливіших засобів зміцнити державу і стабілізувати суспільство. Відповідно до його доктрини, царство Цинь мало вести постійну війну з яким-небудь сусіднім царством хоча б заради підтримки високої боєздатності своєї армії.

Втім, релігійно-філософсько-політичне вчення Конфуція настільки міцно вкоренилося у свідомості китайського суспільства, що опозиційним течіям, які критикували постулати конфуціанства, так не вдалося витіснити його. Окрім легізму, критикували конфуціанство також моїсти. Мо Цзи (479—400 до н. е.) став засновником школи моїстів, яка розробляла програму удосконалення суспільства через знання. Одноименний трактат школи моїстів містив обґрунтування теорії виникнення держави, ідею федеративного устрою, принципи державного управління, пропозиції щодо створення жорсткої адміністративної структури, концепцію поєднання заохочення і покарання як важеля державного адміністрування, започаткування егалітаризму у соціально-політичних відносинах. Мо Цзи пропагував ідеї виборності правителя, соціальної рівності людей, критикував соціальну несправедливість, засуджував аристократизм і закликав до проведення реформ на користь народу [7, с. 35]. Мислитель виступав проти загарбницьких війн, був прихильником мирного співіснування держав і наполягав на тому, що в основі всього має бути принцип всезагальної любові.

Незважаючи на те, що всі мислителі Стародавнього Китаю у своїх вченнях в той чи інших спосіб намагалися запропонувати власний проект

побудови стабільної держави, найбільш повне відображення принцип стабільності знайшов у даосизмі. Засновник течії, мудрець Лао Цзи, є легендарною, напівміфічною постаттю китайської філософії, біографічні дані якої достеменно невідомі. Ймовірно, сучасник Конфуція, він виклав своє вчення у трактаті обсягом 5 тис. ієрогліфів під назвою «Канон шляху і благодаті» (трансл.: Дао де Цзін; оригін.: 道德經; спрощ.: 道德经). В центрі доктрини вчення про Дао, всезагального найвищого безликого Закону та Абсолюту. Держава, суспільство і людина є природними елементами Дао і космосу, що перебуває у стані стабільності та гармонії. Всі вони підпорядковуються законам вічності. Згідно з ученням Лао Цзи, цивілізація та будь-які її надбання — це штучні утворення, що протистоять природному порядку речей. Мислитель навіть вважається одним із перших анархістів за засудження доцільності існування держави як такої. Адже держава постає механізмом порушення природного плину речей. Той, хто йде шляхом Дао, має відмовитися від держави.

Однак детальний аналіз тексту Дао де Цзін, виконаний нами, вказує на суперечність поширеному у політичній думці сприйняттю держави у Лао Цзи. Зокрема філософ дає рекомендації правителю щодо налагодження взаємодії з іншими державами, випадків застосування військової сили, при цьому будучи противником таких механізмів: «Хто слугує главі народу посередництвом Дао, не підкорює інші країни за допомогою війська, бо це може обернутися проти нього. Де побувало військо, там росте терен і колочки. Після великих війн наступають голодні роки» [8, с. 86]. Цим самим підкреслюється дестабілізаційна роль війни і вказується на необхідність її уникнення. Найкращим правителем Лао Цзи називає такого, про існування якого народ лише знає і який не змушує любити себе, прославляти або боятися.

І, щонайголовніше для предмету нашого дослідження, Лао Цзи дає цінні рекомендації правителю, вказуючи на необхідність здійснення політики запобігання дестабілізації в державі. Стабільність постає проявом рівноваги, гармонії та спокою і є однією з головних цінностей, запорукою успішного функціонування держави. «Те, що перебуває у стані спокою, легко зберегти (утримувати, підтримувати), — стверджує мислитель у своєму трактаті, — Діяти потрібно починати тоді, коли ще нічого немає. Наведення ладу (порядку) потрібно починати тоді, коли ще немає смуту (заколоту)» [8, с. 97]. Отже, забезпечення стабільності у державі відіграло не останню роль у вченні. Попри велику кількість рекомендацій, що покликані забезпечити стабільне існування держави, очолюваної мудрим правителем, Лао Цзи також пропонує загальне філософське розуміння стабільності — як

стану спокою, споглядання та бездіяльності, адже будь-які дії можуть порушити природній плін речей.

З сучасного прочитання трактату «Канон шляху і благодаті» випливає, що стабільність у загальнофілософському розумінні є постійністю (сталістю, незмінністю), що все на світі є стабільною системою, здатною до самостабілізації й саморегулювання. «У світі велика різноманітність речей, але всі вони повертаються до свого початку. Повернення до початку називається спокоєм, а спокій називається повернення до сутності. Повернення до сутності називається сталістю (незмінністю)» [8, с. 54], — пише Лао Цзи. Філософ рекомендує спостерігачу залишатися незворушним, зберігати спокій і тоді всі речі змінюватимуться самі собою, а нам залишатиметься спостерігати їх повернення до початку. Ідея самостабілізації будь-якої системи без зовнішнього втручання пізніше знайде відображення у міждисциплінарній теорії систем. Зауважимо, що Дао де Цзін вважається найбільш суперечливим і найбільш цінним текстом у стародавній китайській філософській та політичній думці і кількість його трактувань сягнула безпрецедентної межі.

Отже, перші згадки про суть явища етнополітичної стабільності, спроби обґрунтування причин етнополітичної дестабілізації можна датувати передісторичною добою. Попри відмінності, філософські течії цієї доби в переважній більшості звеличували порядок, спокій та стабільність як головні політичні цінності, засуджуючи нестабільність, спроби дестабілізації та хаосу.

Незважаючи на те, що мислителі Стародавнього Китаю не вживали поняття «етнополітична стабільність», вони осмислювали, аналізувати причини політичної, в тому числі етнополітичної нестабільності, її руйнівні наслідки для держав і пропонували власні проекти (моделі) побудови стабільної держави, надаючи рекомендації щодо стабілізації тогочинної політичної ситуації. Це свідчить про те, що без забезпечення стабільності не мислили розвитку тогочасних етнополітичних систем (які розуміли як царства, держави-імперії) вже у стародавні часи.

Список використаних джерел:

1. Картунов О. В. Вступ до етнополітології [наук.-навч. посібник] / О. В. Картунов. — К.: Ін-т етнополітики, управління та господарського права, 1999.
2. Конфуцій «Судження і бесіди» [аудіокнига] / викон. В. Шевяков. — ІС-Паблішинг, 2006.

3. *Энциклопедія політичної думки* / за ред. Девіда Міллера. — К.: Дух і літера, 2000.
4. Переломов Л. С. *Конфуцианство и легизм в политической истории Китая* / Л. С. Переломов. — М.: Наука, 2003.
5. O'Donohue C. *What Makes a Stable Society* [Электронный ресурс] / O'Donohue C. // *Philosophy Handbook: Confucius* від 04.03.2015. — Режим доступу: <http://confucius101.weebly.com/a-stable-society.html>.
6. *Книга правителя области Шан* / пер. Переломова Л. С. — М.: Ладомир, 1993.
7. Шульженко Ф. П. *История политических и правовых учений* / Ф. П. Шульженко, Т. Г. Андрусак. — К.: Юрінком Інтер, 1999.
8. *Лао Цзи Дао дэ цзин* / Цзи Лао. — Спб: Азбука, 2014.

Стаття надійшла до редакції 17.01.2015 р.

Асланов С. А. Истоки этнополитической стабильности в политических трактатах Древнего Китая

Анализируются истоки этнополитической стабильности в политических трактатах Древнего Китая. Философско-политические течения этой эпохи рассматривали порядок и стабильность в качестве главных политических ценностей, осуждая нестабильность и попытки дестабилизации. Несмотря на то, что мыслители Древнего Китая не употребляли понятия «этнополитическая стабильность», они анализировали разные измерения нестабильности, ее разрушительные последствия для государств и предлагали собственные проекты построения стабильного государства.

Ключевые слова: этнополитическая стабильность, политическая стабильность, государство.

Stelas A. Aslanov. The origins of ethno-political stability in political tractates of Ancient China

The origins of ethno-political stability in political tractates of Ancient China are analyzed. Philosophical and political trends of that epoch regarded order and stability as main political values, condemning instability and attempts to destabilize situation. Despite of the fact that Ancient China thinkers didn't use the ethno-political stability term, they analyzed various dimensions of instability, its destroying consequences for states and proposed their own projects of stable state building.

Keywords: ethno-political stability, political stability, state.